

dr Łukasz Cieślik

Małopolskie Centrum Doskonalenia Nauczycieli

O wyzwaniach i zadaniach współczesnej szkoły

Obyś żył w ciekawych czasach.

Znana powszechnie jako chińskie powiedzenie fraza „obyś żył w ciekawych czasach” – to słowa, które miał wypowiedzieć w 1898 roku brytyjski polityk Joseph Chamberlain. Bez względu na ich pochodzenie zwracają one naszą uwagę na nieprzewidywalność życia, wobec której możemy przyjąć różne, co najmniej dwie postawy. Dla jednych ciekawe czasy będą wyzwaniem, które podjęte, finalnie przyniesie nową jakość, dla drugich paraliżującą niepewnością, która nie zachęca do twórczego wysiłku i nie może stać się źródłem energii do formułowania pozytywnej odpowiedzi wobec ważnych zadań, jakie stawiają przed nami okoliczności, miejsca i czas.

Żyjemy bez wątplenia w epoce naznaczonej upadkiem wielkich narracji i apogeum transgresji kulturowej w obszarze norm, zasad i wzorców w wielu wymiarach naszego życia (m.in. politycznym, moralnym i społecznym). Nie potrafimy przy tym wygenerować nowych idei, pomysłów, które pozwoliłyby spojrzeć w nieco lepszym świetle na czas teraźniejszy i perspektywę przyszłości. Znamioną cechą ponowoczesności jawi się utrata wiary w postęp oraz rozbudowane dyskursy pesymizmu, kryzysu i ryzyka. Może zatem, wobec tej niemocy, nasze wysiłki powinniśmy skoncentrować na przypomnieniu znaczenia najważniejszych zasad i priorytetów, które dotychczas wytrzymały próbę falsyfikacji. Może wysiłek, zwłaszcza w odniesieniu do edukacji, powinien koncentrować się na przypomnieniu kluczowych założeń oraz zadań i podjęcia się próby ich umocnienia.

* * *

Żyjemy w niezwykle ciekawym czasie, towarzyszy nam bardzo dynamiczny rozwój technologii, pojawia się sporo udogodnień, możliwości i perspektyw, które były poza zasięgiem poprzednich generacji. Standard życia aktualnie w naszym kraju jest o wiele wyższy niż 10–20 lat temu. Mogłoby się wydawać, że zmiany technologiczne, postępujące procesy automatyzacji, robotyzacji czy pojawienie się sztucznej inteligencji odciążą człowieka w realizacji nudnych, rutynowych zadań i z powodzeniem będziemy mogli skupić się już tylko na realizacji życiowych pasji, marzeń oraz czerpaniu satysfakcji z wykonywania pracy twórczej. Taką diagnozę odzwierciedlają do pewnego stopnia obiektywne dane. W Polsce PKB niemal nieprzerwanie rośnie od czasu transformacji ustrojowej w 1989 roku.

Poprawia się nasza sytuacja materialna – w badaniu CBOS (2024 r.) na skromne życie wskazało 14% ankietowanych, a jedynie 1% oceniło, że żyje bardzo biednie¹. Stopa bezrobocia na koniec roku 2004 r. wynosiła 19%, 2014 – 11,4%, w 2024 r. – 5,1%². W 2024 roku 81% Polaków deklaroowało ogólną satysfakcję z życia³.

Odnosząc nasze rozważania do aktualnej sytuacji i odczuć młodego pokolenia, sięgnijmy do wyników badań Piotra Długosza nad maturzystami przeprowadzonych w 2024 roku przez Centrum Badań Młodzieży, zawartych w raporcie „Młodzież w epoce kryzysów”. Z badań tych wynika, że większość maturzystów (66%) ocenia dobrze oraz bardzo dobrze warunki materialne w swojej rodzinie. W ostatnim roku przed badaniami prawie trzy czwarte uczniów wyjeżdżało za granicę w celach wypoczynkowych. Ponad połowa matek respondentów (53%) posiada wyższe wykształcenie. Prawie trzy czwarte maturzystów może liczyć na wsparcie rówieśników, a 80% czuje się kochana przez rodziców⁴. Wydawać by się mogło zatem, że jesteśmy na dobrej drodze. Niemniej jednak świat, w którym żyjemy i w którym dorasta młode pokolenie, budzi w nas sporo niepokoju, podobnie jak kolejne wyniki badań dotyczące dobrostanu współczesnej polskiej młodzieży.

Struktura współczesnego świata

By uchwycić naturę niepokoju generowanego przez aktualną rzeczywistość, sięgamy po różnego rodzaju modele teoretyczne charakteryzujące jej strukturę i specyfikę. Tym najpopularniejszym, szeroko wykorzystywanym przez wiele lat, był model VUCA⁵, który posłużył po raz pierwszy w 1987 roku pracownikom uczelni wojskowej United States Army do opisu świata po zimnej wojnie jako niestabilny, niepewny, złożony i niejednoznaczny. Środowisko VUCA stwarza warunki sprzyjające ziszczeniu się osobliwych zjawisk; nieoczekiwanych, subiektywnie bardzo mało prawdopodobnych, aczkolwiek mających ponure konsekwencje w momencie ich wydarzania się⁶. Nassim Nicholas Taleb ujmuje ich charakter poprzez metaforę Czarnych Łabędzi (ang. *Black Swan*) i opisuje w książce *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*⁷. Popularyzacji tego teoretycznego ujęcia sprzyjały wydarzenia, takie jak np. zamach na WTC w 2011 roku⁸.

¹ CBOS, Oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych, nr 39/2024, Warszawa 2024.

² Dane GUS: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2025,4,1.html>.

³ CBOS, Zadowolenie z życia w roku 2024, nr 4/2025, Warszawa 2025.

⁴ P. Długosz, *Młodzież w epoce kryzysów*, Centrum Badań Młodzieży (UKEN), Kraków 2024, s. 2.

⁵ *Volatility* – zmienność; *Uncertainty* – niepewność; *Complexity* – złożoność; *Ambiguity* – niejednoznaczność.

⁶ Por. A. Musioł, *Kształtowanie tożsamości jednostki wobec rzeczywistości VUCA i ryzyka zjawisk teorii Czarnego Łabędzia* [w:] „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie”, Gliwice 2018, z. 131, s. 371–382.

⁷ Por. tamże, zob. także: N.N. Taleb, *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*, Penguin Book, Londyn 2008.

⁸ https://www.ey.com/pl_pl/insights/workforce/swiat-vuca-co-to-jest [28.06.2025].

Symbol Czarnego Łabędzia, tak charakterystyczny dla naszego współczesnego świata, znalazł swoją kontynuację w metaforze Szarego Nosorożca (ang. *Grey Rhino*) użytej natomiast do określenia zjawisk i wydarzeń nam towarzyszących, które podobnie – są negatywne i szkodliwe, lecz równocześnie wysoce prawdopodobne, a mimo to są ignorowane lub lekceważone⁹. Koncepcję tę potwierdzają takie zdarzenia, jak brexit czy inwazja Rosji na Ukrainę (predykcje i niepokoje z nimi związane były diagnozowane i wyraźnie wyprzedzały te zdarzenia)¹⁰.

Model świata VUCA początkowo wykorzystywany do opisu wymiaru świata militarnego, następnie z powodzeniem został zaadaptowany do wyjaśnienia rzeczywistości biznesu, szeroko rozumianego zarządzania, a finalnie odnaleźliśmy w nim rysy świata przełomu XX i XXI wieku, którego doświadczamy wszyscy, także edukacja. Dynamika zmian współczesnego świata sprawiła jednak, że w 2020 roku Jamais Cascio zaprezentował model BANI jako rozwinięcie świata VUCA, który – według autora – nie wystarczał już do opisanie oraz zrozumienia otaczającej rzeczywistości i nadchodzącej przyszłości¹¹. Akronim BANI odnosi się do świata: B (*Brittle*) – kruchego, A (*Anxious*) – niespokojnego, N (*Non-linear*) – nieliniowego w rozwoju, I (*Incomprehensible*) – niezrozumiałego. Jest to zatem jeszcze mniej optymistyczna próba opisu świata, którego charakter określają towarzyszące nam kryzysy: klimatyczny, demograficzny, ekonomiczny, militarny. Co ważne, w intencji autora, model BANI opisuje już nie tylko strukturę naszej rzeczywistości – chaotycznej w swej istocie, ale także emocje, jakie towarzyszą współczesnemu człowiekowi w konfrontacji z codziennymi wyzwaniami. Naszą uwagę może zwracać szczególnie pojęcie *brittle* (pol. 'kruchy'), które nie stanowi synonimu słowa 'delikatny' (ang. *fragile*), lecz raczej opis czegoś, co było mocne, stanowiło fundament, a w pewnym momencie ulega załamaniu, kruszy się na naszych oczach bez ostrzeżenia. Oznacza rzeczywistość, na którą pracowaliśmy latami i uznawaliśmy ją za podstawę naszego funkcjonowania – jak na przykład model współczesnej demokracji – czy tak ważnych i do niedawna niewzruszonych reguł i podstaw nowożytnej kapitalistycznej gospodarki, jak te, które dawały poczucie stabilizacji w obszarze handlu czy energetyki.

Konsekwencje, których mogliśmy się spodziewać

Modele VUCA i BANI znajdują niewątpliwie swoje potwierdzenie w doświadczeniach, które towarzyszyły nam w ostatnich latach, takich jak pandemia COVID-19, pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę czy narastające konflikty i napięcia geopolityczne w różnych częściach świata. Wydarzenia te zachwiały poczuciem bezpieczeństwa, które udało się umocnić w latach je poprzedzających. Musimy pamiętać, że trudne momenty związane z pandemią, w tym doświadczenie izolacji społecznej i edukacji zdalnej, okrucieństwo wojny za naszą

⁹ Pojęcie to wprowadziła Michele Wucker w styczniu 2013 roku na dorocznym spotkaniu Światowego Forum Ekonomicznego w Davos. Zob. także: M. Wucker, *The Gray Rhino: How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore*, Macmillan Publishers, Nowy Jork 2016.

¹⁰ Por. A. Zelek, *Uwaga, nadchodzi menażeria ryzyk i epoka dewzrostu* [w:] „Zeszyty Naukowe ZPSB”, FIRMA i RYNEK 2024/01 (65), Szczecin 2024, s. 12.

¹¹ Zob. J. Cascio, *Facing the Age of Chaos* [w:] Medium (website).

wschodnią granicą, napływ uchodźców, a także informacji dotyczących braku stabilności ekonomicznej, które zdominowały przekaz medialny, m.in. w kontekście inflacji, odcisnęły piętno na kondycji psychicznej młodego pokolenia w o wiele większym stopniu niż ma to miejsce w przypadku ludzi dorosłych, w pełni ukształtowanych, posiadających rozwinięte mechanizmy obronne, potrafiących myśleć krytycznie. P. Długosz, komentując wyniki przywołanych uprzednio badań, podkreśla, że sytuacja zeszłorocznych maturzystów jest wyjątkowo niekorzystna: „Można powiedzieć, że pojawia się pokolenie katastrof. Z jednej strony doświadczyli oni pandemii i są obciążeni jej traumą, z drugiej strony doświadczyli wojny, napływu uchodźców i coraz częściej pojawiających się w mediach przestróg, że wojna nie ominie Polski”¹².

Badania PISA (2023 r.) wskazują, że ogólne wyniki polskich 15-latków na tle krajów OECD pogorszyły się w porównaniu z poprzednią edycją diagnozy. W Polsce regres jest nawet głębszy od średniej, co może wskazywać na to, że pandemia i związany z nią lockdown, a także nauczanie zdalne, w sposób szczególny odbiły się na polskich uczniach. Z raportu PISA wynika, że nasi uczniowie plasują się stosunkowo nisko, gdy badaniu podlegają obszary takie jak: satysfakcja z życia (69. miejsce), przekonanie o samodzielności w uczeniu się (67. miejsce) czy poczucie przynależności do szkoły (73. miejsce)¹³. Na wyniki osiągane przez dzieci i młodzież oraz ich samopoczucie oprócz okresu nauki zdalnej mogły mieć również wpływ także inne stresujące sytuacje ostatnich lat przywołane powyżej. Niekorzystną tendencję, dotyczącą kondycji psychicznej młodego pokolenia, potwierdzają także badania realizowane na przełomie 2024 i 2025 roku przez Krakowski Instytut Logoterapii we współpracy z Małopolskim Centrum Doskonalenia Nauczycieli. Wskazały one m.in. na wysoki poziom depresyjności¹⁴ wśród ludzi młodych oraz zmaganie się z pytaniami o celowość swojego istnienia¹⁵.

Niepokojące zjawiska i trendy, których nie przewidzieliśmy

Struktura świata i ciężar egzystencjalny wydarzeń, jakie przyniosły ostatnie lata, wywołujących niepokój, nie wyjaśniają jednak, jak się zdaje, w pełni przyczyn pogarszającej się kondycji psychicznej młodego pokolenia. Nie tylko w obiektywnie istniejącej – niepewnej, niejasnej, złożonej i tak często

¹² P. Długosz, *Młodzież w epoce kryzysów*, op. cit., s. 4.

¹³ Zob. <https://www.echogeneracji.pl/articles/pisa-2022-dzieci-zdolne-ale-nieszczesliwe> [dostęp: 7.07.2025] oraz <https://pisa.ibe.edu.pl>.

¹⁴ Analizując wyniki badające możliwość występowania depresji wśród uczniów szkół ponadpodstawowych (za pomocą narzędzia KADS), zaobserwowano, że odsetek uczniów wykazujących objawy depresji jest największy wśród dziewcząt z klasy 4 (56,1%). W klasie 2 dziewczęta stanowią dwukrotnie większą grupę ryzyka zachorowania na depresję niż chłopcy, a w klasach 1 i 4 zbliżają się do tego pułapu. Suma wyników depresji wyniosła 41,2% wśród wszystkich badanych (w poprzedniej edycji badań było to 46,0%). Zob. Raport z badań kondycji psychicznej dzieci, młodzieży i nauczycieli z terenu województwa małopolskiego, MCDN/KIL, Kraków 2024/2025, s. 173, <https://mcdn.edu.pl/wp-content/uploads/2025/04/Raport-z-badan-kondycji-psychicznej-2024-25.pdf>.

¹⁵ 20% uczniów szkół ponadpodstawowych biorących udział w badaniu stwierdziło, że życie jest puste i pełne rozpaczy (ok. 20% nie ma zdania na ten temat). Najwyższe wskaźniki są wśród uczniów klas 5 (ok. 25%). 30–35% badanej młodzieży czuje się zagubiona w otaczającym świecie (w klasach 5 jest to ponad 35%). Zob. Raport z badań kondycji psychicznej..., op. cit., s. 204–205.

nieprzewidywalnej rzeczywistości powinniśmy poszukiwać diagnozy i przyczyn obniżenia poziomu dobrostanu naszych uczniów. W szerszym kontekście, dla wyjaśnienia niekorzystnej tendencji, warto odnieść nasze rozważania do wybranych negatywnych trendów i zjawisk społecznych, które obserwujemy.

Pierwszym zjawiskiem określającym specyfikę naszego świata jest tempo przemian zachodzących w XXI wieku. Niezwykła dynamika zmian dostrzegalna jest nie tylko w wymiarze technologicznym, ale również gospodarczym, społeczno-obyczajowym i politycznym. Przeobrażeniom ulegają sposoby komunikowania się, więzi rodzinne i partnerskie, tryby pracy, uczestnictwo w życiu politycznym, relacje międzyludzkie, a szybkość tych przemian i ich mechanizmy nierzadko utrudniają rozumienie zachodzącej transformacji. Stan więzi, będących fundamentem społeczeństwa, coraz częściej bywa opisywany jako kryzysowy, wskazywany jest rozpad więzi oraz ich ograniczenie. Dlatego badacze społeczni w opisach zachodzących przemian posługują się współcześnie pojęciem „dehermetyzacja”, które oznacza rozszczelnienie relacji rodzinnych, związków małżeńskich i relacji międzypokoleniowych¹⁶.

Pokolenie „Alfa” (urodzeni w latach 1995–2010), a jeszcze bardziej pokolenie „Z” (urodzeni po 2010 roku), wydaje się szczególnie doświadczane brakiem kompetencji relacyjnych. Przedstawiciele tych generacji są uznawani za osoby zależne, nieśmiałe, o słabej kondycji psychicznej, których więzi z rówieśnikami są najczęściej budowane za pośrednictwem mediów i platform społecznościowych. Wychowywani często przez nadopiekuńczych rodziców lub rodziców wywierających presję związaną z koniecznością odniesienia życiowego sukcesu, bywają określani mianem „płatków śniegu”, co z jednej strony definiuje demonstrowane przez nich poczucie wyjątkowości, a z drugiej sygnalizuje słabą kondycję psychiczną, emocjonalną kruchość manifestującą się zwłaszcza w sytuacjach związanych ze zmianami, krytyką czy przyjmowaniem opinii z zewnątrz¹⁷.

Drugim, jak się zdaje, ważnym czynnikiem jest wspomniana już towarzysząca nam presja na osiągnięcie sukcesu. To właśnie presja na osiąganie wyników, którą młodzi ludzie odczuwają ze strony swoich rówieśników, nauczycieli czy rodziców, wskazywana jest jako istotny czynnik wpływający na zwiększony poziom stresu, a w konsekwencji słabsze samopoczucie¹⁸. Warto przywołać w kontekście naszych rozważań pracę niemieckiego psychiatry Michaela Schulte-Markworta *Wypalone dzieci. O presji osiągnięć i pogoni za sukcesem*¹⁹, w której autor, bazując na wieloletniej praktyce, zauważył, że przybywa przypadków depresji u dzieci. Depresji z wyczerpania, diagnozowanej u coraz młodszych, którzy tak samo jak dorośli, potężnie obciążeni są przez współczesną kulturę osiągnięć, perfekcji i efektywności.

¹⁶ Por. M. Motyka, *Problem dehermetyzacji więzi* [w:] M. Szast (red.), *Relacje społeczne młodzieży*, IBE, Warszawa 2023, s. 15; zob. także: E. Wysocka, *Agresja w młodym pokoleniu – teoretyczne i empiryczne egzemplifikacje*, „Pedagogika Społeczna”, Katowice 2013, nr 2.

¹⁷ Por. M. Motyka, *Problem dehermetyzacji więzi...*, op. cit., s. 18.

¹⁸ Zob. https://pisa.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2024/06/PISA2022_Polscy-pietnastolatki-w-perspektywie-miedzynarodowej.pdf, s. 242.

¹⁹ Zob. M. Schulte-Markwort, *Wypalone dzieci. O presji osiągnięć i pogoni za sukcesem*, tłum. M. Guzowska, Słupsk 2017.

Z tą tylko zasadniczą różnicą, że nie wiedzą, jak sobie z nią radzić. Na przyjaźń, budowanie głębszych relacji brakuje czasu. Ratunkiem wydają się wirtualny świat i media społecznościowe – tu można najzwyczajniej „pogadać” i stworzyć namiastkę więzi i relacji.

Jak pokazują liczne badania i raporty, to właśnie wirtualny świat, w którym funkcjonują nasi uczniowie, zasługuje na szczególne zwrócenie uwagi w kontekście prowadzonej na potrzeby niniejszego artykułu analizy. Pokolenia „Alfa” i „Z” dorastają w świecie, w którym technologia cyfrowa to codzienność. Nie wyobrażają sobie życia bez smartfonów, laptopów i stałego dostępu do internetu. Całkowite zanurzenie w rzeczywistości wirtualnej i medialnej, bezkrytyczna konsumpcja cyfrowych treści sprawiają że młodzież jest wyjątkowo zneurotyzowana²⁰. Platformy społecznościowe niewiele miejsca pozostawiają na prezentację porażek i manifestację gorszego nastroju czy słabszych momentów codzienności. Najmłodsi w wirtualnym świecie spotykają rzeczywistość, która nie pokazuje całego spektrum życia, mierzą się z wyidealizowanymi wzorcami – idoli z mediów społecznościowych, których poziom życia czy wygląd często stanowią niemożliwy do osiągnięcia punkt odniesienia i źródło frustracji²¹.

To właśnie świat cyfrowy kreuje często wzorce zachowań ludzi młodych, oczekiwania wysokiego poziomu życia i wygórowane standardy piękna, proponując użytkownikom sieci możliwość korzystania z licznych filtrów zmieniających wygląd oraz niekończące się okazje do ciągłych porównań społecznych²². W naszej współczesnej obrazkowej kulturze, nastawionej na szybki i prosty przekaz, jak podkreśla Dariusz Karłowicz, element kreacji dawno już przekroczył poziom tego, co można nazwać drobnym retuszem, korektą czy upiększeniem. To, co widzimy, to rzeczywistość wytworzona:

(...) to już nie jest cielesność, ile rodzaj parareligijnej sublimacji realnej cielesności. Realne cechy cielesności, która rzekomo stanowi centrum współczesnej kultury, stają się czymś wstydlivym, (...) źródłem poczucia winy (...) bądź gdy dotyczą innych – oburzenia i wstrętu. Problem polega na tym, że przedmiotem kultu i zarazem normą, której przecież nikt nie może sprostać, stało się coś w rodzaju ciała idealnego²³.

Powyższa refleksja staje się szczególnie pesymistyczna, gdy weźmiemy pod uwagę wyniki badań nad postrzeganiem własnego ciała przez ludzi młodych, które potwierdzają, że korzystanie z mediów społecznościowych proponujących nie-realną wizję świata jest powiązane z występowaniem zaburzonego obrazu ciała, co w konsekwencji skutkuje niezadowoleniem z własnej sylwetki i samouprzedmiotowaniem²⁴. Ludzie młodzi krytycznie oceniają swój wygląd. Według badań P. Długosza tylko 44% maturzystów uważa, że ma prawidłową masę ciała,

²⁰ P. Długosz, *Młodzież w epoce kryzysów*, op. cit., s. 4.

²¹ Por. J. Flis, M. Dębski, *Młode głowy. Otwarcie o zdrowiu psychicznym*, Raport z badania dotyczącego zdrowia psychicznego, poczucia własnej wartości i sprawczości wśród młodych ludzi w Polsce, Fundacja UNAWEZA, Warszawa 2023, s. 60.

²² Por. tamże.

²³ D. Karłowicz, *Wcielenie w czasach posthedonistycznych* [w:] *Polska jako Jason Bourne*, Teologia Polityczna, Warszawa 2017, s. 195.

²⁴ Por. J. Flis, M. Dębski, *Młode głowy. Otwarcie o zdrowiu psychicznym...*, op. cit., s. 60.

39% uważa, że jest za gruba, a 16% uważa, że ma za małą masę ciała. Chłopcy częściej twierdzą, iż są za szczupli, a dziewczęta – za grube²⁵. Inne badania natomiast pokazują skłonność młodych ludzi do zaburzeń odżywiania (43,3%), ćwiczenia ponad własne siły (34,2%), regularnego robienia rzeczy wbrew sobie, aby być akceptowanym przez innych (29,3%), co może być przejawem skrajnie niskiej samooceny i próby radzenia sobie z takim stanem rzeczy w ryzykowany sposób²⁶. Zarysowane powyżej zjawiska to jednak niejedyny problem generowany przez przenikanie nowych technologii do naszego życia.

Wszechobecne technologiczne dystraktory kradną nie tylko umiejętność racjonalnej i obiektywnej oceny rzeczywistości, lecz także zdolność do koncentracji i czas. Średni czas spędzony przez nastolatków w internecie, jak wykazało badanie „Nastolatki 3.0” z 2023 roku realizowane przez NASK, wynosi około 5 godzin i 36 minut w dni powszednie (odnotowano wzrost w stosunku do poprzedniej edycji badania)²⁷. W przypadku badań odnoszących się do zachowań maturzystów w dni szkolne czas ten wynosi prawie 6 godzin dziennie, a w dni wolne od nauki 7 godzin i 30 minut²⁸. Dla uzyskania pełnego obrazu analizy negatywnej strony cyfrowych mediów należy wskazać na występujące w nich zjawisko hejtu, cyberbullingu czy obecność w sieci patotreści, na których destruktywny wpływ narażone są coraz młodsze dzieci. Nie możemy również pominąć kontekstu, świadomie wykorzystywanych przez twórców gier i korporacje na różnego typu platformach społecznościowych mechanizmów uzależniających – opierających się na podsycaniu konfliktu czy wykorzystujących strategię dźwigni dopaminowej, prowadząc wprost do wzrostu poziomu uzależnień behawioralnych wśród uczniów. Badania KIL/MCDN z 2025 roku pokazują, że więcej niż co drugi uczeń szkoły ponadpodstawowej (55–62%) używa internetu jako sposobu na ucieczkę od problemów lub jako sposobu na poprawienie sobie nastroju. Zwłaszcza ten symptom korzystania z internetu może prowadzić do mechanizmu nałogowego regulowania uczuć i emocji za pomocą internetu, co w konsekwencji może prowadzić do rozwoju uzależnienia i jego zwiększonych wskaźników w przyszłych latach²⁹.

²⁵ Por. P. Długosz, *Młodzież w epoce kryzysów*, op. cit., s. 3.

²⁶ Por. J. Flis, M. Dębski, *Młode głowy. Otwarcie o zdrowiu psychicznym...*, op. cit., s. 60.

²⁷ Por. R. Lange (red.), *Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów i rodziców*, Nastolatki 3.0, NASK – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2023, s. 7.

²⁸ Por. P. Długosz, *Młodzież w epoce kryzysów*, op. cit., s. 3.

²⁹ Por. Raport z badań kondycji psychicznej dzieci, młodzieży i nauczycieli z terenu województwa małopolskiego, op. cit., s. 205. Badając stopień uzależnienia od internetu (za pomocą narzędzia Internet Addiction Test) najmniej uzależnionych znajduje się w grupie chłopców w klasie 1 (17,2%), natomiast najwięcej w grupie dziewcząt w klasach 3 i 5 (21,0%). Średni procent uzależnionej od internetu młodzieży wynosi 18,0%. Co drugi uczeń czuje się zafascynowany internetem i bardzo często o nim myśli. Co trzeci uczeń czuje potrzebę poświęcania na korzystanie z internetu coraz większej ilości czasu oraz wielokrotnie doświadcza bezskutecznych prób kontrolowania, ograniczania lub przerywania korzystania z internetu. Ponad połowa badanych deklaruje, że pozostaje on-line dłużej niż pierwotnie planowała.

Kolejna niepokojąca tendencja rysuje się również w tych wynikach badań, które wskazują, że wśród maturzystów dominuje merkantylne podejście do wyższych studiów. Wśród spraw najważniejszych, na których najbardziej im zależy, wskazali oni m.in. szczęśliwą rodzinę (59%), samorozwój (48%), niezależność od innych (47%), posiadanie przyjaciół (43%)³⁰. Niemniej jednak większość maturzystów twierdzi, iż wyższe wykształcenie jest im potrzebne do zrobienia kariery i uzyskania wysokiego statusu społecznego. Rozwój pasji poznawczych, talentów, własnych zainteresowań dla większości nie stanowi źródła motywacji, w kontekście wyboru kierunków studiów. Z przytoczonych badań wyłania się obraz młodych dorosłych, którzy skierowali wszystkie swoje wysiłki na uzyskanie sukcesu definiowanego karierą i dostatnim życiem. Masowo korzystając z korepetycji, lękają się niezdania matury, niezakwalifikowania się na odpowiedni kierunek studiów i tym samym pogrzebania swoich marzeń o udanej karierze i życiu „na odpowiednim poziomie”³¹. Uczniowie poza obawami o szkolne osiągnięcia boją się też samotności. Pomimo tego, że 75% badanych maturzystów jest zadowolonych ze swojego życia, to jednak samopoczucie psychofizyczne mierzone skalą WHO-5 wskazuje na podejrzenie zaburzeń depresyjnych u trzech czwartych respondentów. Według skali depresji CES-D jeden z objawów depresji wystąpił u 34–45% badanych³².

Wyczerpującej presji na osiągnięcie sukcesu, obawom i lękom współczesnej młodzieży towarzyszy dość często zmaganie się z poczuciem sensu i celowości życia. Wśród uczniów szkół podstawowych 10–15% badanych stwierdza, że życie jest puste i pełne rozpaczy. Tak samo 15–20% badanej młodzieży czuje się zagubiona w otaczającym świecie³³. W odniesieniu do uczniów szkół ponadpodstawowych wnioski z badań są jeszcze mniej optymistyczne. Około 20% badanych stwierdza, że życie jest puste i pełne rozpaczy (25% – uczniowie klas 5), 30–35% badanej młodzieży czuje się zagubiona w otaczającym świecie (w klasach 5 jest to ponad 35%). Niepokojące jest również stwierdzenie u około 20% badanych uczniów szkół ponadpodstawowych, że ich szanse na znalezienie sensu, celu i roli w życiu są praktycznie żadne (w klasach 5 jest to ok. 25%)³⁴.

W poszukiwaniu rozwiązań

W poszukiwaniu pozytywnej odpowiedzi na wyzwania determinowane przez obiektywną rzeczywistość, w której żyjemy, oraz zarysowane powyżej zjawiska i tendencje towarzyszące nam i młodemu pokoleniu, w dalszej części artykułu podejmę się próby nakreślenia najważniejszych dwóch priorytetów dla współczesnej polskiej szkoły. W refleksji nie poruszam kwestii skutecznej profilaktyki, uznając to zadanie systemu za dość oczywiste. Działania w tym obszarze, niepozbawione trudności, wymagają jednak osobnego omówienia.

³⁰ P. Długosz, *Młodzież w epoce kryzysów*, op. cit., s. 1.

³¹ Por. tamże, s. 4.

³² Por. tamże, s. 3.

³³ Por. Raport z badań kondycji psychicznej dzieci, młodzieży i nauczycieli z terenu województwa małopolskiego, op. cit., s. 201–202.

³⁴ Por. tamże, s. 204–205.

Pierwszym, a zarazem kluczowym elementem, o którym chcę wspomnieć, jest dalsze działanie na rzecz transformacji naszej szkoły. Od wielu lat w debacie dotyczącej polskiej edukacji towarzyszy postulat podejmowania wysiłku na rzecz odejścia polskiej szkoły od utrwalonego kulturowo i systemowo funkcjonowania w modelu podawczym (transmisyjnym) na rzecz wzmocnienia modelu relacyjnego. Prawie wszyscy dzisiaj są przekonani, że ten pierwszy model, z wyraźnie zaznaczoną centralną rolą nauczyciela w klasie i jednostronnym przekazem wiedzy, anachroniczny w swej istocie, powinien ustąpić wizji edukacji, w której nadrzędną cechą staje się relacja i upodmiotowienie uczniów w procesie dydaktyczno-wychowawczym. Efektem tej zmiany ma być podniesienie skuteczności naszej szkoły w działaniach zmierzających do kształtowania właściwych, proaktywnych postaw, umiejętności uczenia się w perspektywie całego życia, a przez to realizacja pełni potencjału uczniów, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju indywidualnych predyspozycji i talentów. W istocie chodzi o umocnienie takiego modelu kształcenia, który będzie nastawiony nie tylko na transfer wiedzy, ale przede wszystkim na skuteczne kształtowanie wrażliwości aksjologicznej, kompetencji społecznych i umacnianie pożądanych postaw.

W związku z zachodzącymi zmianami społecznymi i technologicznymi jako kluczowe jawi się także umocnienie relacji pomiędzy środowiskiem szkolnym, rodzinnym i społecznym. To właśnie kluczowa dla pożądanego procesu relacja stanowi podstawę skutecznego działania edukacyjnego w skali pojedynczego człowieka i grupy uczących się. Za autorami raportu *Poza horyzont. Kurs na edukację* warto podkreślić, że chodzi tu jednak o coś więcej niż tylko ogólne relacje interpersonalne. Edukacja relacyjna opiera się bowiem na świadomym kreowaniu takich sytuacji, w których doświadczanie rzeczywistości odbywa się w bezpośredniej relacji między uczestnikami tego procesu, we wspólnych działaniach. Taki model pozwoli nie tylko na skuteczne budowanie struktur wiedzy, ale także umiejętności, postaw i wartości, stanowiących integralne efekty kształcenia jako składowe kompetencji³⁵. Dodajmy bardzo wyraźnie: wiedzy, umiejętności, postaw – adekwatnie do tempa zachodzących procesów, towarzyszących nam zmian w otoczeniu społeczno-gospodarczym i predykcji dotyczących świata, w którym będą realizować swój potencjał kolejne pokolenia uczniów. To szczególnie w perspektywie wyzwań, które przyniesie przyszłość, wydaje się, że pełne utrwalenie modelu relacyjnego w systemie edukacji jest już nie tylko pożądaną możliwością, lecz koniecznością warunkującą realizację funkcji szkoły i edukacji, adekwatnie do identyfikowanych zmian i potrzeb, nie tylko w wymiarze dydaktycznym, lecz także opiekuńczym i wychowawczym.

Wdrażane i zapowiadane zmiany podstawy programowej, akcentujące konieczność wzmocnienia komponentu umiejętności i postaw (co jest dostrzegalne zwłaszcza w kontekście nowych przedmiotów szkolnych, jak np. biznesu i zarządzania czy edukacji obywatelskiej) względem podawczo przekazywanej wiedzy, rekomendacje dotyczące korzystania z metod i form aktywizujących, zachęcanie nauczycieli do tworzenia realnych sytuacji edukacyjnych, m.in. poprzez realizację projektów wspólnie z uczniami i organizację spotkań z ekspertami w danej

³⁵ Por. J. Hausner (red.), *Poza horyzont. Kurs na edukację*, Kraków 2020, s. 48.

dziedzinie, angażujących nie tylko zdolności poznawcze, ale i emocjonalne, mogą napawać nas optymizmem. Korzyści płynące z tych zmian dotyczą nie tylko dydaktyki, lecz także wychowania. Poprzez wzmacnianie inicjatywności uczniów, stymulujemy u nich postawę odpowiedzialności za rozwój własnego potencjału. Takie rozumienie edukacji uwzględnia również potrzebę całościowego poznawania świata i zdobywania niezbędnych do tego kompetencji. Co istotne, w modelu tym nie chodzi już wyłącznie o rozwijanie wybranych kompetencji (np. komunikowania się i trafnego użycia języka), ale o rozwój skierowany na uruchomienie całego unikalnego potencjału osoby, o integralność rozmaitych jej kompetencji, zarówno specjalistycznych, jak i ogólnych, w tym także moralnych³⁶.

Powodzenie procesu transformacji polskiej szkoły zależeć będzie od sukcesu w zakresie optymalizacji efektów nie tylko kształcenia, ale i wychowania. Szkoła ma usposabiać uczniów do skutecznego funkcjonowania w różnych rolach społecznych, rozwijania aspiracji, inicjatywności i poczucia sprawczości. Taki właśnie cel kreśli przed systemem oświaty opracowany przez Instytut Badań Edukacyjnych dokument pod nazwą *Profil absolwenta i absolwentki. Droga do zmian w edukacji*³⁷, który został wskazany jako ważny punkt odniesienia dla dalszych etapów realizacji reformy systemu oświaty zaplanowanej na kolejne lata.

Priorytet wsparcia talentów i uzdolnień uczniów

Drugim niezwykle ważnym priorytetem jawi się potrzeba podniesienia poziomu skuteczności polskiej szkoły w zakresie wspierania rozwoju talentów i uzdolnień uczniów. W wyniku wspomnianego już dynamicznego rozwoju technologii informacyjnych obserwujemy radykalny wzrost automatyzacji (robotyzacji) procesów w wielu branżach, w tym w usługach biznesowych i konsumenckich. Autorzy raportu *Poza horyzont. Kurs na edukację* zwracają uwagę, że w obrębie licznych branż objętych zmianami technologicznymi będziemy coraz wyraźniej odczuwać silny deficyt kreatywnych kadr przy nadmiarze pracowników potrafiących dobrze wykonywać, proste i rutynowe czynności. Nastąpi spadek znaczenia dla konkurencyjności gospodarki niskokosztowych zasobów pracy na rzecz dostępności „talentów” zdolnych do obsługi nowoczesnych procesów badawczych, produkcyjnych i usługowych. Bardzo duże znaczenie będzie miała umiejętność uczenia się – szybkiego zdobywania nowych kompetencji niezbędnych do pracy w nieustannie adaptujących się zespołach³⁸. Natomiast raporty World Economic Forum czy McKinsey Global Institute i zawarte w nich predykcje wskazują, że uczniowie uczący się dzisiaj w szkołach w ciągu swojej kariery zawodowej będą stawiać przed koniecznością kilkukrotnej zmiany nie tylko miejsca pracy, ale także

³⁶ Por. tamże, s. 46.

³⁷ Zob. *Profil absolwenta i absolwentki. Droga do zmian w edukacji*, IBE, Warszawa 2024, s. 33.

³⁸ Por. J. Hausner (red.), *Poza horyzont. Kurs na edukację*, op. cit., s. 21.

często wykonywanej profesji. Podczas gdy jedne zawody zanikną, w ich miejsce pojawią się nowe³⁹. Zatem także z tej perspektywy nietrudno dostrzec, jak istotne są i będą umiejętność uczenia się i zdolności adaptacyjne.

Na to, jak istotne są i będą wysiłki polskiej szkoły w zakresie wsparcia rozwoju talentów, wskazuje również raport ManpowerGroup z 2023 roku. Według tego źródła w Polsce aż 72% organizacji ma trudności w obsadzaniu stanowisk pracy nowymi pracownikami o pożądanym kompetencjach. To o 2% więcej niż w 2022 roku. Wśród najtrudniejszych do znalezienia umiejętności miękkich u kandydatów w Polsce są odporność na stres i umiejętność adaptacji, brakuje również osób ze zdolnościami analitycznymi, potrafiących myśleć krytycznie, a także pracowników wnikliwych i proaktywnych. Bez wątpienia dynamika transformacji gospodarczej będzie tylko przyspieszać za sprawą kolejnej rewolucji technologicznej generowanej przez sztuczną inteligencję. Deficyt talentów może zatem ulegać pogłębieniu, a zdolności adaptacyjne i umiejętność uczenia się będą zyskiwać na znaczeniu również w odniesieniu do tych analiz⁴⁰.

Na priorytet wspierania rozwoju talentów, co wydaje się oczywiste, trzeba spojrzeć z szerszej perspektywy, wykraczającej poza potrzeby i uwarunkowania rynku pracy. W tym szerszym kontekście należy podkreślić, że to właśnie podniesienie skuteczności realizacji zadań szkoły w zakresie identyfikacji i wsparcia rozwoju indywidualnych predyspozycji i uzdolnień uczniów może w istotnym stopniu przyczynić się do sformułowania odpowiedzi na zidentyfikowane w niniejszym artykule wyzwania i problemy. Wspierając skutecznie talenty, zwiększamy bowiem szanse na wzmocnienie u młodzieży postawy nastawionej na rozwój, uczenie się, a także na zdolność do realizacji osobistego potencjału, co w rezultacie przyczyni się do wzrostu poziomu poczucia sensu i celowości życia. Efektywna realizacja tego priorytetu pomoże także wzmocnić motywację, poczucie własnej wartości, wiary we własne możliwości, a więc w konsekwencji odporności psychicznej. Optymalizacja działań szkoły w tym obszarze wzmocni także szansę na zachęcenie do zmiany postawy, z merkantylnej na postawę nastawioną na realizację wartości, z postawy konsumpcyjnej na twórczą.

Podniesienie skuteczności działań współczesnej szkoły w zakresie identyfikacji i wsparcia talentów to zatem jedno z najistotniejszych wyzwań stojących przed systemem oświaty. Dlatego tak zdefiniowany cel postawiliśmy sobie w MCDN, najpierw realizując projekt pilotażowy pod nazwą „Każde dziecko jest zdolne”, który pozwolił na opracowanie założeń programowych oraz rozwiązań diagnostycznych, a obecnie skutecznie wdrażając model wsparcia w projekcie „Małopolski Program Wspierania Uczniów”, w ramach środków z Funduszy Europejskich dla Małopolski 2021–2027 (Priorytet 6), w partnerstwie z 47 małopolskimi gminami. Projekt ma przyczynić się do podniesienia motywacji do rozwoju i nauki, wzmocnienia poczucia wartości i wiary we własne możliwości, budowania kompetencji uczenia się oraz gotowości do rozwijania pasji

³⁹ Zob. World Economic Forum, Future of Jobs Report 2025, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>, a także: McKinsey Global Institute: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>.

⁴⁰ Zob. *Niedobór talentów w Polsce*, Raport ManpowerGroup 2023, s. 2.

i talentów. Przygotowane na potrzeby wdrożenia kompleksowego wsparcia narzędzia diagnostyczne mają pozwolić na rozpoznanie indywidualnych możliwości i predyspozycji dziecka oraz przyczyn jego nieadekwatnych osiągnięć.

Jednym z negatywnych zjawisk towarzyszącym młodym ludziom w edukacji jest właśnie brak wyższych osiągnięć (np. ocen, wyników testów, egzaminów) w porównaniu z tym, jaki potencjał (według nauczycieli, rodziców, testów predyspozycji) mają – tzw. syndrom nieadekwatnych osiągnięć (SNOS)⁴¹. Dziecko z SNOS charakteryzuje się potencjałem na wysokim poziomie pod względem inteligencji, twórczości (mierzonym za pomocą testów psychologicznych), jego zdolności są wysoko oceniane przez nauczycieli i rodziców, jednak nie wykorzystuje ono swoich możliwości w uczeniu się. Obserwatorzy zjawiska zwracają uwagę, że uczniowie wykazujący duży potencjał wcale nie muszą go wykorzystywać do osiągania wybitnych wyników w nauce szkolnej. Swoje starania mogą kierować na rozwijanie pasji oraz zainteresowań pozaszkolnych. Co więcej, przeprowadzono badania, w których zestawiono grupę prymusów oraz grupę uczniów osiągających słabsze wyniki w nauce. Wyniki pokazały, że osoby osiągające najwyższe wyniki w nauce nie wyróżniają się najwyższym poziomem inteligencji⁴². Dlatego przygotowane rozwiązania i narzędzia diagnostyczne w sposób szczególny starały się zidentyfikować uczniów z SNOS, by następnie objąć ich wsparciem.

Istotność diagnozy

Dzięki współpracy MCDN z ekspertami zewnętrznymi na potrzeby wdrożenia wsparcia opracowany został autorski model diagnozy. Było to zadanie o fundamentalnym znaczeniu, ponieważ skuteczna diagnoza warunkuje powodzenie całości procesu wsparcia. Jak pokazują badania, osoby, które świadomie skupiają się na rozwijaniu swoich talentów, mają trzy razy lepszą jakość życia i są sześć razy bardziej od innych zaangażowane w swoją edukację i późniejszą pracę. Wiedza na temat własnych talentów nie tylko ułatwia podjęcie decyzji dotyczących kierunku rozwoju, lecz także może wpływać pozytywnie na pewność siebie, a codzienne wyzwania osobiste, edukacyjne i zawodowe stają się bardziej satysfakcjonujące⁴³.

W opracowywaniu modelu diagnostycznego inspirację i podstawę naukową stanowiły zarówno podejścia międzynarodowe: Daniela Golemana, Richarda Boyatzisa, Josepha Renzulliego, Franza Mönksa, Howarda Gardnera, Johna Feldhusensa, jak i te stanowiące dorobek polskiej nauki, w tym m.in. Andrzeja Sękowskiego. W modelu diagnozy zostały uwzględnione zarówno czynniki wewnętrzne, związane z uwarunkowaniami indywidualnymi, jak i zewnętrzne, szczególnie uwarunkowania rodzinne i szkolne. Uwarunkowanie te obejmują

⁴¹ Zob. W. Talik, T. Waleczko, *Model diagnozy klas I–VIII. Na potrzeby projektu „Każde dziecko jest zdolne”*, Kraków–Lublin 2022, s. 6. Jako przyczynę pojawiającego się zjawiska SNOS uznaje się trzy czynniki: osobowościowe i środowiskowe (rodzinne oraz szkolne). Wśród głównych problemów powiązanych z edukacją uczniów zdolnych najczęściej wymienia się brak spójnych i systemowych rozwiązań w zakresie pracy z uczniem zdolnym w polskim systemie oświaty.

⁴² Zob. tamże.

⁴³ Zob. <https://www.humanskills.pl/talenty-gallupa>.

zasoby ucznia, na których podstawie możliwe będzie planowanie dalszej pracy w celu niwelowania rozpoznanych problemów i rozwoju mocnych stron. Co istotne, zaprojektowane narzędzia diagnostyczne oraz wsparcie uwzględniają pracę nad rozwojem nie tylko zdolności kognitywnych uczniów, ale także rozwijanie umiejętności interpersonalnych i intrapersonalnych⁴⁴. Poniżej przytoczone zostaną niektóre, najistotniejsze dla modelu wsparcia talentów przygotowanego przez MCDN, elementy tych koncepcji.

Paradygmat egalitarny i szerokie spektrum zdolności

Przygotowany model wsparcia wpisuje się w paradygmat egalitarny ujęcia zagadnienia uzdolnień. Każdy człowiek jest zdolny, jednak w różnym stopniu i w różnym zakresie, każdy posiada różnorodne zdolności i predyspozycje, czasami bywają one nieodkryte. Z tego też powodu dla modelu istotnym punktem odniesienia stała się koncepcja inteligencji wielorakich H. Gardnera, pozwalająca uchwycić szersze spektrum uzdolnień niż to koncentrujące się na wąskim ujęciu zdolności lingwistycznych i predyspozycji do myślenia logicznego, które zazwyczaj cenione są w szkołach⁴⁵. Według teorii inteligencji wielorakich możemy mówić o inteligencji językowej, muzycznej, logiczno-matematycznej, wizualno-przestrzennej, kinestetycznej, interpersonalnej, intrapersonalnej i przyrodniczej. Według Gardnera, każdy człowiek ma inny potencjał, inne zdolności. Każda jednostka posiada zarówno mocne, jak i słabe strony, które można rozwijać poprzez odpowiednio dobrane ćwiczenia⁴⁶.

Główna teza modelu uzdolnień J. Renzulliego, którego ujęcie również zostało zaimplementowane do modelu MCDN, głosi, że wysoki poziom osiągnięć w jakiegokolwiek dziedzinie jest funkcją cech intelektualnych (inteligencji – ponadprzeciętnych zdolności) i pozaintelektualnych (motywacji – zaangażowania w wykonywane zadania; kreatywności – oryginalności myślenia, elastyczności, otwartości na doświadczenia, wrażliwości na bodźce oraz gotowości do podejmowania ryzyka). Jeśli jednostka doprowadza do interakcji pomiędzy tymi zespołami cech, można wnioskować o jej szczególnych uzdolnieniach. Również z tego modelu można wyciągnąć wniosek, że każdy uczeń jest zdolny w pewnym obszarze. Kolejnym postulatem teorii jest ten, że uczeń będzie najefektywniej zdobywał wiedzę wtedy, kiedy sprawia mu to radość, co w znacznym stopniu warunkowane jest skutecznością działań na etapie diagnozy predyspozycji⁴⁷.

Wykorzystana na etapie projektowania autorskiego modelu MCDN teoria F. Mönksa rozszerzyła jeszcze bardziej perspektywę spojrzenia na diagnozę i wsparcie. Mönks, w swoim podejściu uznając, że żaden człowiek nie funkcjonuje w próżni społecznej, trzy główne czynniki: ponadprzeciętny potencjał w pewnej dziedzinie, wysoki poziom motywacji oraz kreatywność (rozumiana jako elastyczność myślenia w połączeniu z otwartością na nowe

⁴⁴ W. Talik, T. Waleczko, *Model diagnozy...*, op. cit., s. 3.

⁴⁵ Por. tamże, s. 7–8; zob. także: H. Gardner, M. Kornhaber, W. Wake, *Inteligencja: wielorakie perspektywy*, tłum. E. Nęcka, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2001.

⁴⁶ W. Talik, T. Waleczko, *Model diagnozy...*, op. cit., s. 8–10.

⁴⁷ Por. tamże, s. 10–11.

doświadczenia i poszukiwaniem wyzwań) wzbogacił o czynniki środowiskowe. Zgodnie z tym podejściem, aby dziecko mogło w pełni wykorzystać swój potencjał, konieczna jest stymulacja oraz wsparcie ze strony środowiska rodzinnego. Niewystarczający jest wysiłek nauczycieli włożony w rozwój dziecka. To właśnie rodzice czy najbliższa rodzina zauważają najmniejsze zmiany zachodzące w dziecku, jego zasoby i potrzeby, na które powinni nieustannie reagować. Szkoła natomiast powinna zapewniać uczniom ciekawe i efektywne metody pracy. Powinna dawać poczucie bezpieczeństwa oraz zachęcać ucznia do samodzielnego myślenia. Co istotne, według Mönksa, zadaniem szkoły jest zapewnianie uczniom zaspokojenia nie tylko potrzeb poznawczych, ale również społecznych i emocjonalnych. Nie bez znaczenia jest też fakt, w jakim towarzystwie przebywa dziecko, spędzając swój czas wolny. To właśnie te trzy środowiska: rodzina, szkoła oraz rówieśnicy determinują rozwój potencjału dziecka, dlatego projekt przewiduje interwencję także w tym wymiarze⁴⁸.

Inteligencja emocjonalna i społeczna

Bardzo istotny punkt odniesienia dla przygotowania modelu MCDN stanowiła refleksja D. Golemana, który wykazał, że życiowy sukces w o wiele mniejszym stopniu zależy od poziomu inteligencji poznawczej, a w zdecydowanej mierze jest on uwarunkowany poziomem inteligencji emocjonalnej. Definiując i opisując praktyczne aspekty inteligencji emocjonalnej, pokazywał, jak istotne jest to, czy oraz w jaki sposób radzimy sobie z emocjami i motywacją. Nie zawsze najinteligentniejsze osoby radzą sobie dobrze z wyzwaniami i problemami życia, nie wspominając o osiąganiu przez nie poczucia szczęścia. Różnice indywidualne ludzi w zakresie jakości i poziomu zdolności: cech genetycznych, biologicznych, nie są jedynymi predyktorami zdolności. Wpływ na proces rozwoju talentów i umiejętności radzenia sobie z wyzwaniami mają: środowisko zewnętrzne (rozumiane jako miejsce, czas życia, ale również kultura, relacje, rodzina, jej zasoby), wychowanie i edukacja, własne aktywności i wydarzenia życia⁴⁹.

Talent jest ważny, ale równie ważna jest praca nad sobą, także nad swoimi słabościami oraz wytrwałość w dążeniu do celu. Dlatego diagnoza, a następnie wsparcie kierowane jest do takich obszarów cech indywidualnych uczniów, jak: samoświadomość – bycie świadomym występujących emocji, samoregulacja – zdolność do regulacji emocji, uspokajanie się w sytuacjach stresowych, motywowanie siebie – umiejętność podporządkowania emocji postawionym celom, zdolność odraczania gratyfikacji, empatia – umiejętność rozpoznawania cudzych emocji i dostosowywanie się do nich, podtrzymywanie relacji – łatwość we wchodzenie w interakcje z innymi⁵⁰. Rozwój uczniów w powyższych obszarach pozwoli nie tylko na podniesienie poziomu i jakości interakcji ze środowiskiem zewnętrznym, lecz również podniesie poziom skuteczności w zarządzaniu własnym potencjałem. Kształtując inteligencję emocjonalną w edukacji szkolnej, zwiększamy prawdopodobieństwo wystąpienia licznych

⁴⁸ Por. tamże, s. 11–12.

⁴⁹ Por. tamże, s. 6–7.

⁵⁰ Por. tamże, s. 6; zob. także: D. Goleman, *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, Media Rodzina, Poznań 2012.

zmian u uczniów: w zakresie poczucia własnej wartości, motywacji, otwartości na zmiany, poziomu tolerancji na stres, otwartości na twórcze myślenie i zdolności adaptacyjnych.

Świat opisany w modelu VUCA czy BANI wymaga od nas i od uczniów elastycznego podejścia oraz wysoko rozwiniętych zdolności adaptacyjnych w kontekście nieoczywistych wydarzeń. Podstawową kwestią, która pozwoli odnaleźć się w tym niepewnym, złożonym i zmiennym środowisku, jest ciekawość oraz chęć nieustannej edukacji, wynikająca z radości, jaka może płynąć z rozwoju, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. Dalsza transformacja polskiej szkoły w stronę umocnienia modelu relacyjnego oraz działania na rzecz wsparcia rozwoju talentów i predyspozycji uczniów to, jak starano się ukazać w niniejszym artykule, sprawy o znaczeniu fundamentalnym. Efektywność realizacji tych priorytetów zależeć będzie nie tylko od wdrażanych w tym zakresie reform, ale również od skutecznej współpracy środowisk zaangażowanych w rozwój polskiej szkoły, wzmocnienia przywództwa edukacyjnego i umiejętności spojrzenia na otaczający nas świat z nowej perspektywy – osób uczących się i zdolnych porzucać stare przyzwyczajenia i nawyki.

Bibliografia

- Cascio J., *Facing the Age of Chaos* [w:] Medium (website).
CBOS, Oceny sytuacji finansowej gospodarstw domowych, nr 39/2024, Warszawa 2024.
CBOS, Zadowolenie z życia w roku 2024, nr 4/2025, Warszawa 2025.
Długosz P., *Młodzież w epoce kryzysów*, Centrum Badań Młodzieży (UKEN), Kraków 2024.
Flis J., Dębski M., *Młode głowy. Otwarcie o zdrowiu psychicznym*, Raport z badania dotyczącego zdrowia psychicznego, poczucia własnej wartości i sprawczości wśród młodych ludzi w Polsce, Fundacja UNaweza, Warszawa 2023.
Gardner H., Kornhaber M., Wake W., *Inteligencja: wielorakie perspektywy*, tłum. E. Nęcka, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2001.
Goleman D., *Inteligencja emocjonalna*, tłum. A. Jankowski, Media Rodzina, Poznań 2012.
Hausner J. (red.), *Poza horyzont. Kurs na edukację*, Kraków 2020.
<https://pisa.ibe.edu.pl>.
https://pisa.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2024/06/PISA2022_Polscy-pietnastolatkowcie-w-perspektywie-miedzynarodowej.pdf.
<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/rynek-pracy/bezrobocie-rejestrowane/stopa-bezrobocia-rejestrowanego-w-latach-1990-2025,4,1.html>.
<https://www.echogeneracji.pl/articles/pisa-2022-dzieci-zdolne-ale-nieszczesliwe> [dostęp: 7.07.2025].
https://www.ey.com/pl_pl/insights/workforce/swiat-vuca-co-to-jest [28.06.2025].
<https://www.humanskills.pl/talenty-gallupa>.
Karłowicz D., *Wcielenie w czasach posthedonistycznych* [w:] *Polska jako Jason Bourne*, Teologia Polityczna, Warszawa 2017.
Lange R. (red.), *Nastolatki 3.0. Raport z ogólnopolskiego badania uczniów i rodziców*, Nastolatki 3.0, NASK – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa 2023.
McKinsey Global Institute: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>.

- Motyka M., *Problem dehermetyzacji więzi* [w:] M. Szast (red.), *Relacje społeczne młodzieży*, IBE, Warszawa 2023.
- Musioł A., *Kształtowanie tożsamości jednostki wobec rzeczywistości VUCA i ryzyka zjawisk teorii Czarnego Łabędzia* [w:] „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie”, Gliwice 2018.
- Niedobór talentów w Polsce, Raport ManpowerGroup 2023.
- Profil absolwenta i absolwentki. Droga do zmian w edukacji, IBE, Warszawa 2024.
- Raport z badań kondycji psychicznej dzieci, młodzieży i nauczycieli z terenu województwa małopolskiego, MCDN/KIL, Kraków 2024/2025, <https://mcdn.edu.pl/wp-content/uploads/2025/04/Raport-z-badan-kondycji-psychicznej-2024-25.pdf>.
- Schulte-Markwort M., *Wypalone dzieci. O presji osiągnięć i pogoni za sukcesem*, tłum. M. Guzowska, Słupsk 2017.
- Taleb N.N., *The Black Swan: The Impact of the Highly Improbable*, Penguin Book, Londyn 2008.
- Talik W., Waleczko T., *Model diagnozy klas I–VIII. Na potrzeby projektu „Każde dziecko jest zdolne”*, Kraków–Lublin 2022.
- World Economic Forum, Future of Jobs Report 2025, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/jobs-lost-jobs-gained-what-the-future-of-work-will-mean-for-jobs-skills-and-wages>.
- Wucker M., *The Gray Rhino: How to Recognize and Act on the Obvious Dangers We Ignore*, Macmillan Publishers, Nowy Jork 2016.
- Wysocka E., *Agresja w młodym pokoleniu – teoretyczne i empiryczne egzemplifikacje*, „Pedagogika Społeczna”, Katowice 2013, nr 2.
- Zelek A., *Uwaga, nadchodzi menażeria ryzyk i epoka dewzrostu* [w:] „Zeszyty Naukowe ZPSB”, FIRMA i RYNEK 2024/01 (65), Szczecin 2024.